

Визначення та змістова інтерпретація інтелектуального капіталу.

Анотація.

Стаття присвячена дослідженню природи інтелектуального капіталу, його внутрішньої структури, наведена порівняльна характеристика інтелектуального капіталу з іншими економічними категоріями.

Annotation.

The article is devoted research of nature of intellectual capital, his underlying structure, comparative description of intellectual capital with other economic categories.

Вступ.

«Інтелектуальний капітал» відносно нове поняття. Воно з'явилося в світовій економічній літературі в 80-90-х роках внаслідок процесів інтелектуалізації і інформатизації, що відбувалися в економіці розвинутих країн. Першим, хто детально обгрунтував і достатньо широко популяризував дане поняття, був Т. Стюарт. До нього багато авторів в книгах і статтях піднімали питання ролі невідчутних активів нового типу конкуренції - конкуренції, що заснована на навичках і знаннях, в їх числі: К. Свейбі, П. Друкер, Т. Сакайя. У 90-х роках термін інтелектуальний капітал став загальновідомим, розповсюджуючись одночасно з розширенням інтересу до питання значення невідчутних активів в економічній діяльності. В той же час загальноживане слово «знання» набуло особливого сенсу, внаслідок чого воно стало використовуватися як синонім «інтелектуального капіталу».

Інтелектуальний капітал на рівні підприємства представляє певний вид ресурсів, який, з одного боку, подібний до інших видів економічних ресурсів, а, з іншого боку, відрізняється унікальністю. Фахівці єдині в оцінці факту існування і зростаючої ролі даного творчого ресурсу.

Знання як економічне благо найчастіше присутнє в товарах, послугах або рішеннях, створених за допомогою цього знання, і корисність його для користувачів

(споживачів) залежить від корисності кінцевих продуктів. Інтелектуальний капітал (знання), як і будь-яке інше благо володіє корисністю, включається в систему економічних відносин завдяки своїй рідкості, обмеженості порівняно з суспільними потребами в ньому. Цінність знання визначається можливістю вирішувати з його допомогою ті або інші задачі (проблеми). На сьогоднішній день існує величезний список завдань (проблем), що вимагають для свого задовільного вирішення спеціальних знань, яких ще не існує. Зростання обсягу знань створює необхідність переходу від універсальності до все більшої спеціалізації, яка в свою чергу обумовлює все більший дефіцит знань. Таким чином, здавалося б, видимий достаток знань поєднується з його рідкістю і обмеженістю як конкретного економічного блага у визначеному місці і в певний час.

Знання є організуючим началом будь-якої діяльності і виступає як один з її найважливіших ресурсів, подібних до основних фондів. Інтелектуальний капітал як чинник виробництва має продуктивність. Він використовується для виробництва, головним чином, нового або вдосконаленого продукту або технологічного процесу.

Великої уваги визначенню і дослідженню суті інтелектуального капіталу як економічній категорії надають учені на сучасному етапі розвитку ринкової економіки. Це широко відомі розробки зарубіжних авторів Э. Брукінг, Т. Б'юзена, Г. Мінса, Д. Шнайдера, Р. Нельсона і С. Дж. Уінтера, Л.С. Шаховської, Б.Б. Леонтьєва, В.Л. Іноземцева, С.А. Ленської, В.С. Ефремова та ін. Із вітчизняних вчених проблему формування інтелектуального капіталу досліджують А. Л. Гапоненко, Т. М. Орлова, Д. І. Богиня, О.В. Грішко та ін.

Постановка завдання.

Завданням даної статті є визначення інтелектуального капіталу підприємства як економічній категорії, тобто теоретичний (абстрактний) вираз реально існуючих виробничих відносин через зміст і функції даної категорії.

Результати дослідження.

Не дивлячись на те, що поняття інтелектуального капіталу активно використовується в наукових дискусіях і все більше застосовується в практиці, єдиного визначення даної категорії не існує. Економісти по-різному трактують інтелектуальний капітал як економічне явище.

Перш за все, слід зазначити багатозначність самого поняття «капітал». Різні економічні школи трактують його по-різному. В ранній класичній традиції поняття капіталу охоплювало і об'єднувало в собі два різні аспекти: власність - контроль над засобами виробництва і очікування щодо майбутнього доходу. Неокласична теорія пов'язує поняття капіталу з другим з цих моментів, маючи на увазі під капіталовкладеннями будь-які витрати, що передбачають відмову від поточного споживання і забезпечують отримання певного доходу в майбутньому. В марксистській теорії, навпаки, на першому місці розглядається капітал як суспільні відносини з соціально-класових позицій, проблема власності, контролю над засобами виробництва. К.Маркс визначив дану категорію таким чином: Капітал - це «самозростаюча вартість, або вартість, яка в результаті експлуатації найманих робітників приносить додаткову вартість. Виражає суспільно-виробничі відносини між основними класами буржуазного суспільства - капіталістами і найманими робітниками». «Капітал, - підкреслював він, - це не річ, а виробничі відносини, що належать певній історичній формації суспільства яке представлене в речі і додає цій речі специфічний суспільний характер». [9 с.115]

Синтезування досягнень різних шкіл знайшло віддзеркалення в так званому розширеному трактуванні капіталу, яке бере початок від ідей американського економіста початку ХХ ст. І. Фішера. Він запропонував вважати капіталом все те, що відповідає наступному критерію: генерування потоку доходів протягом певного часу, причому будь-який дохід завжди є продукт якого-небудь різновиду капіталу. Тоді капіталом є будь-який запас благ, який може накопичуватися, продуктивно використання якого є не одиничним актом, а продовжується протягом достатньо тривалого періоду часу і приносить дохід. Прихильником розширеної концепції є і американський економіст Дж. Кендрік, що визначає поняття капіталу як «здатність впродовж певного часу створювати продукт і дохід, включаючи неринкові форми доходу». [6 с.54] На основі такого розширеного трактування капіталу всі елементи суспільного багатства, що накопичуються, використовуються у виробництві і приносять дохід, розглядаються як капітал.

Погляди на поняття «капітал» різноманітні, але всі вони єдині в одному: капітал асоціюється із здатністю приносити дохід. Виходячи з цього, зарубіжними

економістами (Ж.Б. Сей, Ф. Ліст, Дж. Мілль, І. Фішер) особливою формою капіталу були визнані людські здібності, навички, дарування, знання, які сприяють зростанню продуктивної сили людини. «Людський капітал, - як визначають його більшість економістів, - складається з придбаних знань, навичок, мотивацій і енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного періоду часу в цілях виробництва товарів і послуг». «Він є форма капіталу, тому що є джерелом майбутніх доходів, або майбутніх задоволень, або того і іншого разом. Він людський, тому що є складовою частиною людини». Продуктивні якості і характеристики працівника були визнані особливою формою капіталу на тій підставі, що їх розвиток вимагає значних витрат часу і матеріальних ресурсів і що вони, подібно до фізичного капіталу, забезпечують своєму власникові (володареві) отримання більш високого доходу: «В останні десятиліття ідея, що капітал складається з одних фізичних активів, була підірвана. На її місці поступово затвердився більш широкий погляд, згідно якому капіталом є будь-який актив, - фізичний або людський, який володіє здатністю генерувати потік майбутніх доходів». [5 с.113]

Поняття людського капіталу нерозривно пов'язане з поняттям інтелектуального капіталу, оскільки знання і здібності працівників підприємства представляють його інтелектуальний ресурс. Тому ті критерії, які послужили підставою для визнання людських знань і здібностей особливою формою капіталу, цілком можуть лежати в основі обґрунтування інтелектуальних ресурсів формою капіталу. А саме, по-перше, формування інтелектуального капіталу вимагає значних витрат і відволікання великої кількості засобів і часу в збиток поточному споживанню; по-друге, інтелектуальний капітал має властивість накопичуватися і є певним запасом явних і неявних знань; по-третє, інтелектуальний капітал має здатність приносити дохід протягом тривалого періоду часу. Останній критерій вважається найважливішою ознакою капіталу.

Автор оперує категорією інтелектуального капіталу, яка по своєму економічному змісту відрізняється від категорії праці «як доцільної діяльності людей по створенню матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб окремої людини, підприємств, людей або суспільства в цілому». [7 с.57] Історично

для опису процесу ускладнення праці на підприємствах застосовуються декілька традиційних трудових категорій, серед яких відзначимо кваліфіковану працю, розумову працю і творчу працю.

Поняття кваліфікованої праці використовується для характеристики праці, що вимагає «спеціальної професійної підготовки, знань, умінь і навичок для виконання, як правило, складних робіт» [7 с.83] і представляє протилежність некваліфікованої (простої) праці.

Розумову працю як вид праці пов'язують з діяльністю розуму, свідомості і роботою думки і протиставляють фізичній праці. Дана категорія використовується для статистичного групування працівників по характеру діяльності - працівники розумової і фізичної праці. Відмінною особливістю розумової праці є, головним чином, специфіка її процесу, а не результату (продукту).

Праця набуває творчого характеру, «коли працівник в процесі трудової діяльності свідомо і планомірно управляє процесом створення матеріальних і духовних благ, вільно застосовує свої здібності, використовує досягнення науки і техніки». [10 с.91] Творча праця асоціюється з вільною і самостійною працею.

В умовах формування інформаційної, наукоємної і високотехнологічної економіки трудові категорії в представленому вище змісті недостатньо повно відображають реальну дійсність стосовно підприємств. В світі, який характеризується глобалізацією, високими темпами і масштабами науково-технічного прогресу, посиленням конкуренції і життєвим циклом продуктів, що швидко скорочується, гнучкість, швидкість реакції на виклики ринку є важливою якістю сучасного підприємства. Змінюється характер сучасного виробничого процесу, в якому все більше місце займають процеси виробництва інтелектуального продукту і продукту з високим інтелектуальним вмістом (наукоємних продуктів), все частіше використовуються інтелектуальні технології.

Змінюється і роль людини на сучасному підприємстві, характер і зміст його праці. Від людини вимагається активне накопичення і застосування знань у виробничому процесі, мобілізація всіх його здібностей, і в першу чергу інтелектуальних, його вміння створювати нові технології і процеси, пропонувати нові рішення, генерувати нові знання.

Знання і здібності, що представляють інтелектуальні ресурси працівника, його інтелектуальний і творчий потенціал, реалізуються в інтелектуальній і творчій праці свого володаря, в результаті якого створюється додана вартість.

Під інтелектуальною працею розуміють «в загальному вигляді розумовий процес, що здійснюється за допомогою таких вмінь (здібностей) людини, які направлені на виробництво товарів і послуг». [10 с.22] Відмінною особливістю інтелектуальної праці є специфіка її результатів, що приймають форму інтелектуального продукту. Це відрізняє його від просто розумової праці.

Результатом творчої праці є створення чого-небудь нового, оригінального, нових матеріальних і культурних цінностей. У сучасному розумінні творчість розглядається як новий тип людської активності, направленої на самовираження і саморозвиток особи суб'єкта, що займається творчою діяльністю.

Об'єктивна здатність знання в процесі власної реалізації в живій праці створювати продукт, який своєю корисністю багаторазово перевищує витрати на його виробництво, робить знання ключовим економічним ресурсом і домінантою.

Для більш повної характеристики процесів, що протікають на підприємствах і адекватних сучасному розвитку економіки, систему традиційних теоретичних трудових категорій слід доповнити нетрадиційними поняттями, такими як інтелектуальні ресурси підприємства і інтелектуальний капітал підприємства.

Інтелектуальні ресурси підприємства - 1) це структурне поняття для визначення певної частини персоналу підприємства, що характеризує його з якісного, змістовного боку; 2) це знання і здібності персоналу підприємства і продукти його інтелектуальної і творчої діяльності. Інтелектуальні ресурси визначають інтелектуальний потенціал підприємства, тобто його інтелектуальні можливості (здібності).

Інтелектуальний капітал підприємства це функціональне поняття, є похідним від інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальні ресурси набувають форми інтелектуального капіталу, коли залучаються до обороту, споживаються і створюють приріст продукту (об'єктів інтелектуальної і речової власності) і приріст знань. Інтелектуальний капітал як реалізований інтелектуальний потенціал.

Інтелектуальний капітал, на нашу думку, інтегрує інтелектуальні ресурси працівників підприємства (їх знання і здібності), результат реалізації (використання) знань у вигляді інтелектуальних продуктів, виступаючих об'єктом інтелектуальної власності, і організаційні (колективні) знання.

Інтелектуальні ресурси (знання), що використовуються в діяльності підприємства, вносять свій внесок в формування економічних результатів підприємства. Це здійснюється декількома шляхами:

1. Знання лежить в основі будь-якого процесу створення доданої вартості, оскільки навіть найпростіша форма виробництва вимагає спеціальних знань.
2. Знання є базою для удосконалення існуючих і створення нових продуктів і послуг, що дозволяють розширювати існуючі ринки і формувати нові.
3. Нове знання забезпечує зростання ефективності виробничих управлінських процесів, дозволяючи підвищувати продуктивність праці і економити витрати.
4. Компетентність працівників, що створюється і підтримується знаннями, забезпечує нормальний хід процесів виробництва.

Економічна цінність інтелектуальних ресурсів (знань) виражається, в кінцевому рахунку, в прирості доданої вартості, і недостатній обсяг інтелектуального капіталу зменшує додану вартість, створену на підприємстві.

Кожен елемент інтелектуального капіталу бере участь у формуванні доданої вартості. При цьому активна (творча) роль належить інтелектуальним ресурсам працівника.

Можна зробити висновок, що інтелектуальний капітал повною мірою відповідає ознаці, яка характеризує його здатність приносити дохід через споживання інтелектуальних ресурсів живої праці.

В економічній літературі існує безліч різних визначень поняття «Інтелектуальний капітал», які, як правило, складені за принципом змістовного підходу. Лише деякі автори при характеристиці інтелектуального капіталу визначають його здатність приносити дохід. Зробимо невеликий огляд існуючих точок зору. Визначення «інтелектуальний капітал» носить достатньо загальний характер і зазвичай має на увазі суму знань всіх працівників компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність.

Інтелектуальний капітал — це знання, які можуть бути конвертовані в прибуток, іншими словами, це сума всього того, що знають і чим володіють працівники і що формує конкурентоспроможність організації. [8 с.79]

Інтелектуальний капітал - всі нематеріальні ресурси, які можна розглядати як активи, що капіталізуються. [2 с.101]

Інтелектуальний капітал - збірне поняття для позначення невідчутних (нематеріальних) цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії. Інтелектуальний капітал - це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія тепер не може існувати. [1 с.43]

А.Л. Гапоненко приводить наступне визначення: інтелектуальний капітал в сучасному розумінні - це, перш за все, люди і знання, якими вони володіють, а також їх навички, зв'язки і все те, що допомагає ефективно використовувати знання і навички. [4 с.86]

На думку Р. Гриффіна, інтелектуальний капітал компанії складається із знань, досвіду її співробітників, накопичених ними при розробці продуктів і наданні послуг, унікальної організаційної структури і інтелектуальної власності. [3. с.121]

Зважаючи на всі вище приведені визначення інтелектуального капіталу, можна констатувати, що сучасна економічна наука ще не виробила єдиного підходу до цієї проблеми і все ще існує достатньо широка різноманітність точок зору в трактуванні даного поняття. Проте, при всіх існуючих відмінностях в розумінні інтелектуального капіталу як економічної категорії більшість учених сходяться на думці, що інтелектуальний капітал і його структурні компоненти в сучасних умовах стають конкурентною перевагою, ключовим чинником, що визначає ефективність застосування матеріальних і фінансових ресурсів, стабільним джерелом економічного зростання. При цьому головна функція інтелектуального капіталу - істотно прискорювати приріст маси прибутку за рахунок формування і реалізації необхідних підприємству систем знань, які забезпечують його високоефективну господарську діяльність.

На нашу думку, інтелектуальний капітал відповідає ознакам особливого ресурсу підприємства, за природою інтелектуального, залучення якого до господарського обороту сприяє приросту доданої вартості.

Проаналізувавши зміст вищенаведених визначень можна зробити висновок, що в широкому розумінні інтелектуальний капітал служить для позначення нематеріальних активів підприємства, до яких відносяться людський капітал, соціальний капітал і інтелектуальна власність (Э. Брукінг, Л. Едвінссон, Т. Стюарт, П. Страсман і ін.). В даному випадку мова йде про зарубіжне трактування нематеріальних активів, які ототожнюються з інтелектуальними ресурсами компанії, і у вартісному виразі представляють різницю між її ринковою вартістю і вартістю матеріальних активів. У вузькому сенсі інтелектуальний капітал ототожнюється або тільки з людським капіталом, або тільки з інтелектуальною власністю.

Висновки.

На сучасному етап розвитку світового ринку результати інтелектуальної діяльності, знання і досвід набувають особливого значення, так як представляють інтелектуальний запас будь-якої країни і виступають одним з головних ресурсів її розвитку. Якість інтелектуальних ресурсів і ступінь їх залученості в суспільне виробництво мають безпосередній вплив на рівень національного багатства країни.

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки, що характеризують суть інтелектуального капіталу як економічної категорії:

1. Інтелектуальний капітал підприємства відповідає певним ознакам особливого економічного ресурсу, рідкісного і обмеженого, за природою інтелектуального, по характеру творчого, такого, що діє через людино-машинну систему.
2. Інтелектуальний капітал представляє особливу форму капіталу, оскільки його формування вимагає значних витрат засобів і часу, він має властивість накопичуватися і здатний генерувати потік доходів протягом тривалого періоду часу.
3. Залучення інтелектуальних ресурсів в господарських оборот підприємства, сприяє приросту доданої вартості, а, отже, формуванню додаткового доходу своїм власникам.
4. Інтелектуальний капітал і створює додану вартість через споживання

інтелектуальних ресурсів живої праці і переноситься на вартість знов створеного продукту як минула праця втілена в нематеріальних активах.

5. Інтелектуальний капітал є власністю і працівника, і власника капіталу.

6. Загальна власність на інтелектуальний капітал передбачає пайовий розподіл отриманих доходів від його використання серед власників.

7. Управління інтелектуальним капіталом підприємства вимагає застосування нових підходів на основі розвитку взаємовигідної співпраці між його власниками.

Список використаних джерел:

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг ; пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – СПб : Питер, 2001. - 330 с.
2. Зинов В. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В. Зинов, К. Сафарян // Интеллектуальная собственность. - 2001. - № 5-6. - С. 23-25.
3. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества / В. Л. Иноземцев. - М. : «Academia» - «Наука» , 1998. - 342 с.
4. Интеллектуальный капитал - стратегический потенциал организации: учебное пособие. / под ред. А. Л. Гапоненко, Т. М. Орловой - М. : Издательский Дом «Социальные отношения», 2003. - с. 375.
5. Капелюшников Р. И. Современные буржуазные концепции формирования рабочей силы (критический анализ) / Р. И. Капелюшников - М. : «Наука» , 1981. - 276 с.
6. Кендрик Дж. Совокупный капитал США его формирование / Дж. Кендрик - М. : Професс, 1978. – 382 с.
7. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна - 3-е изд. - М. : Институт новой экономики, 2005. – 937 с.
8. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта: Интеллектуальный капитал в Российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев - М. : Изд. Центр «Акционер» , 2002. – 101 с.
9. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс - 2 изд., т. 25, ч.2. – 480 с.
10. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия (в 4 томах) / гл. ред. А. М. Румянцев. - М. : «Советская энциклопедия» , 1980. - т. 4. – 189 с.